

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 20.051.204
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника
доктору психологічних наук,
доценту, професору кафедри
клінічної та реабілітаційної
психології
Лещинській Олені Альбертівні
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента, доцента кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка Дідковської Лариси Іванівни на дисертацію Чернявської Наталі Володимирівни «Особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія

Актуальність дисертаційного дослідження Чернявської Наталі Володимирівни зумовлена високою поширеністю алкогольної залежності серед чоловіків раннього дорослого віку та її значним впливом на психічне функціонування особистості. Алкогольна залежність належить до найбільш поширених форм адиктивної поведінки та є предметом міждисциплінарного вивчення у психології, медицині, психіатрії та соціальних науках. У сучасних наукових підходах залежність розглядається не лише як розлад вживання психоактивних речовин, а і як складний психосоціальний феномен, пов'язаний із порушенням особистісного розвитку, механізмів саморегуляції, адаптації та соціального функціонування особистості.

Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з тим, що рання дорослість є сензитивним етапом розвитку особистості, на якому відбувається становлення ідентичності, формування стійкого Я-образу, розвиток рефлексивних та регулятивних механізмів. Порушення цих процесів унаслідок впливу залежності призводить до дезінтеграції самосвідомості, що, у свою чергу, ускладнює процес подолання адиктивної поведінки та підвищує ризик її хроніфікації. Отже, актуальність теми дисертації Чернявської Наталі Володимирівни зумовлена як сучасними соціальними викликами, пов'язаними з поширенням алкогольної залежності, так і необхідністю поглиблення наукових уявлень про особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю та пошуку ефективних психологічних засобів її розвитку й відновлення.

Дисертаційне дослідження виконано у руслі актуальних наукових напрямів психології особистості та психології залежностей і відповідає сучасним запитам психологічної науки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Чернявської Наталі Володимирівни, підтверджується логікою проведеного дослідження, що знайшла своє відображення у чіткому визначенні мети, об'єкта, предмета, завдань, гіпотези, теоретико-методологічних засад, а також у доборі методів, адекватних предмету дослідження. Структура дисертаційної роботи є послідовною та внутрішньо узгодженою: від теоретичного аналізу проблеми самосвідомості та алкогольної залежності авторка переходить до побудови концептуальної моделі, її емпіричної перевірки та розроблення програми психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю.

Мета дисертаційної роботи є науково вмотивованою та послідовно реалізованою в змісті роботи. Визначені завдання повною мірою відповідають

меті дослідження й охоплюють як теоретичний, так і емпіричний та практико-орієнтований рівні аналізу досліджуваної проблеми.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становлять класичні та сучасні підходи до вивчення самосвідомості, Я-концепції, саморегуляції, локусу контролю, психологічного благополуччя, адиктивної поведінки та особистісного розвитку. Авторкою опрацьовано значний масив вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, що дозволило систематизувати підходи до розуміння самосвідомості як складного багаторівневого психологічного утворення, виокремити її когнітивний, емоційно-ціннісний та регулятивний компоненти, а також обґрунтувати доцільність їхнього комплексного аналізу у чоловіків з алкогольною залежністю.

Достатній рівень обґрунтованості дослідження забезпечується також тим, що авторкою коректно визначено основні теоретичні конструкти, операціоналізовано досліджувані показники та встановлено логічний зв'язок між теоретичними положеннями, емпіричними індикаторами й обраними психодіагностичними методиками. Такий підхід дав змогу не лише описати окремі психологічні характеристики чоловіків з алкогольною залежністю, а й розглянути самосвідомість як цілісну систему, у якій когнітивний, емоційно-ціннісний та регулятивний компоненти перебувають у взаємозв'язку.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади вивчення самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю у період ранньої дорослості» авторкою здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до проблеми самосвідомості, її структури, функцій та механізмів розвитку. Особливу увагу приділено проблемі ранньої дорослості як важливого етапу становлення ідентичності, життєвих смислів, суб'єктної позиції та механізмів саморегуляції.

Суттєвим теоретичним здобутком роботи є розроблення концептуальної моделі самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю у віці ранньої дорослості. Модель побудована з урахуванням біопсихосоціального підходу та

відображає взаємодію нейробіологічних, соціальних і психологічних чинників функціонування самосвідомості. У межах моделі обґрунтовано взаємозв'язок когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів самосвідомості, а також окреслено вектор зниження її функціонування в умовах алкогольної залежності. Такий підхід свідчить про системність авторського бачення досліджуваного феномену.

У другому розділі «Емпіричне дослідження самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю» представлено програму, процедуру та методичне забезпечення емпіричного дослідження. У дослідженні взяли участь 134 чоловіки віком 20–40 років, які проходили реабілітацію у соціально-психологічному центрі «Відновлення» у м. Львів упродовж 2021–2024 років.

Для забезпечення достовірності емпіричних результатів авторкою застосовано комплекс валідних і релевантних психодіагностичних методик.

Слід підкреслити, що поєднання кількісних і якісних методів дослідження забезпечило багатовимірний аналіз самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. Кількісні методи дали змогу виявити статистичні закономірності, взаємозв'язки та структурні особливості досліджуваних показників, тоді як якісні методи дозволили розкрити змістові, смислові та ідентичнісні аспекти самосвідомості. Така методична організація дослідження є адекватною його меті та забезпечує комплексність отриманих результатів.

Обробка емпіричних даних здійснювалася із застосуванням методів математичної статистики, зокрема описової статистики, кореляційного аналізу, *t*-критерію Стюдента, факторного та кластерного аналізів. Використання кореляційного аналізу дозволило встановити взаємозв'язки між показниками самосвідомості, психологічного благополуччя, суб'єктивного стресу, локусу контролю та саморегуляції. Застосування факторного аналізу методом головних компонентів із Varimax-обертанням дало змогу виявити латентну структуру самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю та виокремити два узагальнені фактори: емоційно-ціннісно-когнітивний та

регулятивно-ідентифікаційний блоки самосвідомості. Кластерний аналіз сприяв визначенню типологічних особливостей інтегрованості самосвідомості досліджуваних.

Отримані емпіричні результати засвідчили наявність структурно-функціональних деформацій самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю, що проявляються у нестабільності Я-образу, суперечливості самооцінки, зниженні рефлексивності, домінуванні зовнішнього локусу контролю, ослабленні механізмів саморегуляції та зниженні рівня психологічного благополуччя. Важливо, що виявлені результати не є ізольованими, а інтерпретуються авторкою в системному зв'язку з теоретичними положеннями дисертації та покладені в основу подальшого обґрунтування програми психологічного супроводу.

У третьому розділі «Психологічні ресурси та програма психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю» авторкою представлено практико-орієнтоване узагальнення результатів дослідження. На основі отриманих теоретичних та емпіричних даних обґрунтовано психологічні ресурси розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю, серед яких важливе місце посідають розвиток самоприйняття, рефлексивності, внутрішнього локусу контролю, здатності до саморегуляції та відновлення суб'єктної позиції особистості.

Позитивної оцінки заслуговує запропонована авторкою програма психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. Вона має інтегративний характер, ґрунтується на концептуальній моделі самосвідомості та передбачає поетапну роботу з її когнітивним, емоційно-ціннісним і регулятивним компонентами. Програма спрямована на усвідомлення й інтеграцію внутрішнього досвіду, розвиток навичок саморегуляції, посилення відповідальності, формування більш узгодженого Я-образу та підтримку особистісного відновлення в умовах подолання алкогольної залежності.

Узагальнюючи зміст дисертації, слід зазначити, що кожен її розділ логічно пов'язаний із попереднім і наступним, а висновки до розділів є змістовними та відповідають поставленим завданням. Теоретичний аналіз створює підґрунтя для емпіричного дослідження, результати емпіричного аналізу підтверджують доцільність запропонованої концептуальної моделі, а програма психологічного супроводу виступає практичним продовженням отриманих результатів.

Отже, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими, достовірними та логічно виведеними із результатів теоретичного й емпіричного аналізу. Загальна організація, методологія, методичне забезпечення та статистична обробка результатів дослідження відповідають поставленій меті й завданням, що дає підстави позитивно оцінити рівень наукової обґрунтованості дисертації Чернявської Наталі Володимирівни.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про самосвідомість як інтегративне багатовимірне психологічне утворення та її компонентну структуру; у розширенні розуміння особливостей самосвідомості чоловіків із алкогольною залежністю в ранній дорослості в контексті адиктивної поведінки; у теоретичному осмисленні психологічних механізмів алкогольної залежності через порушення інтегрованості самосвідомості; в обґрунтуванні концептуальної моделі самосвідомості осіб з алкогольною залежністю, що створює підґрунтя для подальших теоретико-прикладних і міждисциплінарних досліджень у сфері психології залежностей та особистісного розвитку.

Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження та сформульовані висновки можуть бути використані у практичній діяльності психологів, психотерапевтів, а також фахівців у сфері психологічної реабілітації осіб із алкогольною залежністю; у подальших наукових

дослідженнях, спрямованих на поглиблення проблеми самосвідомості як інтегративного психологічного утворення; у навчальному процесі під час підготовки фахівців психологічного профілю, зокрема при викладанні дисциплін з психології особистості, клінічної психології, психології залежностей та психотерапії, а також при розробці навчально-методичних матеріалів.

Матеріали та результати дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені у практику діяльності психологічних центрів, реабілітаційних установ та приватної психотерапевтичної практики. Зокрема, розроблена авторкою концептуальна програма психологічного супроводу розвитку самосвідомості може застосовуватися у роботі з чоловіками раннього дорослого віку з алкогольною залежністю з метою відновлення цілісності самосвідомості, гармонізації її когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів, а також розвитку саморегуляції та суб'єктної позиції особистості.

Отримані результати можуть бути використані для удосконалення психодіагностичних підходів до вивчення самосвідомості осіб із адиктивною поведінкою, а також для розробки індивідуальних і групових програм психологічної допомоги.

Наукова новизна роботи засвідчує комплексне теоретико-емпіричне осмислення самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю у періоді ранньої дорослості як багатовимірного психологічного феномену; уперше обґрунтовано роль порушень інтегрованості когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів самосвідомості у підтриманні адиктивної поведінки; уточнено психологічні механізми алкогольної залежності з позицій внутрішніх особистісних чинників; розроблено та теоретично обґрунтовано концептуальну модель самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю, що розширює наукові уявлення у сфері психології залежностей і особистісного розвитку.

Апробація результатів дослідження

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження підтверджується належною кількістю наукових публікацій, у яких відображено основні теоретичні положення та результати емпіричного аналізу.

За темою дисертації авторкою опубліковано 1 статтю у науковому виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus, 5 статей у фахових наукових виданнях України категорії «Б», а також 9 публікацій тез доповідей у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Зміст опублікованих праць відповідає основним положенням дисертації, відображає її концептуальні засади, результати теоретичного узагальнення та емпіричного дослідження, що свідчить про достатній рівень апробації та повноту представлення отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел налічує 309 найменувань, серед яких значна частина – іноземними мовами. Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 266 сторінок.

Достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих висновків зумовлені використанням чітко вибудованої методологічної основи дослідження, що поєднує загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Реалізація поставленої мети та виконання визначених завдань стали можливими завдяки застосуванню комплексу загальнологічних дослідницьких підходів, а також використанню валідних психодіагностичних методик і сучасних методів математико-статистичної обробки даних.

Методологічна основа дисертаційного дослідження забезпечила комплексний, системний та об'єктивний аналіз особливостей самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю в період ранньої дорослості.

Використання зазначених методів дозволило сформулювати науково обґрунтовані висновки та рекомендації, що визначають наукову новизну дослідження.

Зокрема, індуктивний та дедуктивний підходи застосовувалися для узагальнення теоретичних положень і формування концептуальних засад дослідження самосвідомості як інтегративного психологічного утворення; аналіз і синтез – для систематизації наукових підходів до вивчення самосвідомості, адиктивної поведінки, саморегуляції та психологічного благополуччя; порівняльний аналіз – для зіставлення результатів дослідження з даними вітчизняних і зарубіжних наукових праць; системний підхід – для розгляду самосвідомості як цілісної багатовимірної структури.

Емпірична частина дослідження реалізована із застосуванням комплексу стандартизованих психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів самосвідомості. Використання зазначених методів забезпечило достовірність отриманих результатів, які свідчать про наявність структурно-функціональних порушень самосвідомості у чоловіків з алкогольною залежністю, що проявляються у зниженні рівня саморегуляції, суперечливості Я-образу, нестабільності самооцінки та деформації емоційно-ціннісної сфери. Встановлено, що порушення інтеграції компонентів самосвідомості виступає одним із психологічних механізмів підтримання адиктивної поведінки.

Аналіз тексту дисертації дає підстави вважати, що Н.Чернявська на високому науково-методичному рівні спланувала та здійснила змістовне дослідження, зробила ґрунтовні висновки, які мають науково-теоретичне та прикладне значення. У цьому аспекті дисертантка проявила себе як успішний науковець, спроможний запропонувати та перевірити нові форми і методи психологічної допомоги.

Рецензована дисертаційна робота не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Позитивно оцінюючи отримані результати виконаного дисертаційного дослідження, відзначаючи їх наукову новизну та практичну значущість, водночас доцільно висловити окремі зауваження та міркування дискусійного характеру.

1.У першому розділі «Теоретичні засади вивчення самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю в період ранньої дорослості» авторкою здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до проблеми самосвідомості, що дозволило сформулювати цілісне уявлення про її структуру та функції. Водночас наукова глибина дослідження могла б бути посилена за рахунок ширшого залучення сучасних зарубіжних емпіричних досліджень, зокрема у контексті адиктивної поведінки та травматичного досвіду, що дозволило б більш повно окреслити міжнародний науковий контекст досліджуваної проблеми.

2.У другому розділі «Емпіричне дослідження самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю» представлено результати, які відзначаються науковою обґрунтованістю та логічною інтерпретацією. Водночас у окремих випадках інтерпретація отриманих даних могла б бути більш розгорнутою через ширше зіставлення з результатами аналогічних досліджень, що сприяло б поглибленню аналітичної складової роботи.

3.У третьому розділі дисертації авторкою представлено програму психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю, що має вагому практичну значущість. Водночас перспективи подальших наукових пошуків доцільно розширити шляхом дослідження довгострокових ефектів впливу запропонованих психологічних механізмів. Зокрема, важливим є аналіз динаміки цих процесів у часі, а також з'ясування того, чи сприяють вони формуванню стійких змін в особистісній сфері та поведінці осіб з алкогольною залежністю.

4.Окремі положення роботи, що стосуються визначення психологічних ресурсів розвитку самосвідомості, можуть бути розширені шляхом їх

подальшої операціоналізації та конкретизації у прикладному вимірі, що сприятиме більш чіткому використанню отриманих результатів у практичній діяльності психолога.

Загалом висловлені зауваження та міркування мають дискусійний характер і не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження та загального позитивного враження від виконаної роботи.

Висновок про відповідність дисертації вимогам

Дисертаційна робота Чернявської Наталі Володимирівни на тему: «Особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівнях, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, визначеним «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а також вимогам до оформлення дисертації, встановленим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року (зі змінами), а її авторка – Чернявська Наталя Володимирівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Львівського національного університету

імені Івана Франка

Лариса ДІДКОВСЬКА